

ضرورت بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بر پایه آسیب‌شناسی گام اول

فرزاد محمدی^۱، حسن خوزین^۲

چکیده

یکی از رخدادهایی که باعث گردید تغییرات شگرفی در منطقه و جهان بوجود آید و سرمنشأ بسیاری از تغییر رویکردها و دیدگاه‌ها در حوزه مسائل دینی و سیاسی بویژه در دنیای اسلام شود، پدیده انقلاب اسلامی ایران بود. باتوجه به ماهیت و اهداف این حرکت سیاسی، بسیاری از موانع در داخل و خارج کشور، درصدد آسیب‌رسانی و تضعیف مؤلفه‌های ساختاری آن برآمدند که تاکنون باوجود همه اقدامات، گزندی به اهداف انقلاب وارد نشده است. پس از گذشته بیش از چهار دهه از عمر نظام، رهبر جمهوری اسلامی، بیانیه‌ای را تحت عنوان گام دوم مطرح نمودند. باتوجه به جایگاه شرعی و حقوقی، همچنین شناخت کامل ایشان از چگونگی و چرایی ایجاد تحولات در طول این دوره، لذا واکاوی اهداف این بیانیه از اهمیت زیادی برخوردار است. پرداختن به این مهم که دارای ابعاد چندگانه و چندوجهی می‌باشد، کاری بسیار مهمی تلقی می‌گردد.^{۵۶} لذا تلاش شده است در این مقاله با بررسی یکی از ابعاد در قالب آسیب‌شناسی تحولات چهار دهه اول (گام اول) به ضرورت انتشار این بیانیه پرداخته شود. روش پژوهش استفاده شده در مقاله پیش‌رو بصورت تحلیل محتوی و اسنادی است. درنهایت، یافته‌ها نشان می‌دهد که در طول دوره چهار ساله عمر انقلاب اسلامی، باتوجه به تحلیل روندها، به چالش‌های عمده در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی می‌توان دست یافت. لذا برای دستیابی به اهداف واقعی این سند مهم انقلابی، شناخت و چرایی ریشه‌های تاریخی آن از اهمیت زیادی برخوردار است.

واژگان کلیدی: رهبر انقلاب، بیانیه گام دوم، گام اول، انقلاب اسلامی، آسیب‌شناسی

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج، پژوهشگر موسسه مطالعات جهان معاصر Farzad_mu@yahoo.com

^۲ استادیار، دکتری امنیت ملی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

مقدمه

زمانی که در تقابل دو بلوک غرب و شرق، یکی از آنها به دنبال ترویج تفکر سرمایه‌داری و لیبرالی و دیگری به دنبال تبلیغ نگرش بی‌خدایی و کمونیستی بودند، تفکر سومی تحت عنوان «خداحوری و خداپاوری» در مقابل این دو اندیشه فردمحوری ظهور نمود و با افول و نابودی شوروی کمونیست، امروز اندیشه بنیادینی که در برابر جهان غرب به رهبری آمریکا قد علم کرده و به گواه همان اندیشمندان غربی به خوبی توانسته مانع سیطره ایالات متحده آمریکا بر دنیای امروز شود، بگونه‌ای که این بار با عنوان «پایان پایان تاریخ» از آن یاد کرده‌اند، انقلاب ایران می‌باشد. پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ مهم‌ترین رویداد سیاسی قرن در منطقه و جهان بود. این رخداد عظیم حاوی دستاوردهای بزرگی برای ملت ایران است که این دستاوردها همچنان در حال رویش و ثمردهی است. البته باید خاطر نشان شد که اثرات این حرکت بزرگ تنها محدود به جغرافیایی سرزمینی ایران نشده است بلکه از سطح منطقه نیز فراتر و نظام‌های سلطه را دچار بحران و چالش نموده است. با ایجاد بیداری اسلامی در سطح کشورهای منطقه و عهده‌دار شدن مسئولیت محور مقاومت علیه نظام‌های سلطه، جایگاه ایدئولوژیک خود را تثبیت نموده است (حیدری، ۱۳۹۹: ۱۹۲). بررسی روندهای طی شده در ۴ دهه گذشته و توجه به مسیر پیش‌رو، از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. در ۴۰ سال گذشته دستاوردهای بی‌شماری در عین وجود موانع و کارشکنی‌های متعدد نصیب نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران شده است، البته ضعف‌هایی نیز وجود داشته که می‌بایست برای برطرف شدن‌شان و حرکت پرشتاب‌تر بسوی موفقیت‌ها، آنها را به خوبی شناخت و با ارائه راه‌حل‌های دقیق به نقاط قوت تبدیل کرد. انقلاب‌ها اگر نتوانند پس از استقرار و تشکیل، خود را در مسیر صحیح قرار دهند و جهت مناسبی را جهت تحقق اهداف‌شان مشخص کنند، نتیجه‌ای جزء محکومیت به شکست، نصیب‌شان نخواهد شد؛ که البته بسیاری از انقلاب‌ها به دلیل فاصله گرفتن از اهداف و آرمانه‌ای اولیه به این مشکل دچار می‌شوند (Brinton, 1965: 6).

در ادبیات و مفاهیم مردم ایران همواره ۴۰ از اهمیت بسیار زیادی که نماد تکامل و پختگی است، برخوردار می‌باشد. البته این عدد در تاریخ و فرهنگ اسلامی نیز از جایگاه والایی برخوردار می‌باشد (نورآقایی، ۱۳۸۸: ۱۱۷). بنابراین همان‌طور که یک انسان در ۴۰ سالگی خود بحران‌هایی را پشت سر می‌گذارد، انقلاب اسلامی نیز از روزهای بحرانی عبور کرده که آن را به سن پختگی می‌رساند. همان‌طور که در ۴۰ سال سن هر فرد فراز و نشیب‌هایی وجود دارد یک انقلاب هم از این فراز و نشیب‌ها به دور نیست. از نظر ما مسلمانان، در هر دوره از تاریخ چنانچه سخن امام و هدایت‌گر زمانه به درستی شنیده و فهمیده شود، شاهد آثار زیادی در جهت کسب موفقیت‌ها خواهیم بود و چنانچه این مهم محقق نشود، می‌تواند آسیب‌های بسیاری به جامعه و

ساختار سیاسی وارد نماید. بیانیه گام دوم انقلاب باتوجه زمان انتشار و چگونگی بیان آن توسط رهبری انقلاب، نیازمند واکاوی دقیق‌تر در جهت شناخت درست مفاهیم و اهداف است. باتوجه به چندوجهی بودن مفاهیم این بیانیه، نیاز است همه ابعاد و زمینه‌های آن مورد بررسی قرار گیرد تا از پیچیدگی‌های آن کاسته و قابلیت اجراشدن باتوجه به ظرفیت‌های موجود بیش از پیش فراهم شود. سوال اصلی این پژوهش این است که چه دلایل تاریخی (طول عمر انقلاب) باعث گردیده که در این دهه و باگذشت چهل سال، برنامه و دیدگاه‌های راهبردی رهبری در قالب این بیانیه منتشر گردد؟ لذا سعی می‌گردد به مهم‌ترین چالش‌ها، آسیب‌ها انقلاب اسلامی در گام اول انقلاب (چهار دهه اول) که زمینه‌ساز ضرورت انتشار بیانیه گام دوم است، در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بپردازیم. باتوجه به اهداف و چرایی تحقیق حاضر و امکان اثربخشی آن در بین مخاطبین، می‌توان آن را جزء آثار کاربردی دانست. هدف اصلی این پژوهش شناسایی آسیب‌ها و تهدیدات چهل‌ساله اول انقلاب (گام اول) که منجر به ارائه یک سند مهم تاریخی در قالب بیانیه گام دوم انقلاب شده است، می‌باشد. البته این مهم با تحلیل مضمون و محتوای آثار و سخنان صورت گرفته است.

۱- پیشینه پژوهش

با مروری بر آثار حاضر می‌توان این واقعیت را مطرح کرد که اکثر مکتوبات موجود برپایه سخنان و تحلیل‌ها بنا شده است و بیشتر اسناد ثبت شده در قالب نوشته‌های منسجم یا پژوهش‌های علمی کاربردی به منظور تبیین بیانیه گام دوم نگاشته نگردیده‌اند. دانشگاهی و حوزوی تاکنون نتوانسته‌اند بصورت علمی به همه ابعاد و جنبه‌های چندوجهی این بیانیه بپردازند. در ادامه به برخی از آثار پژوهشی که در سالیان گذشته منتشر گردیده است اشاره می‌گردد.

- مرویان حسینی (۱۳۹۷)، پژوهشی با استفاده از روش تحلیل توصیفی به منظور ارائه نکات و کلیدواژه‌های مهم بیانیه گام دوم انقلاب ارائه نموده که هدف اصلی آن، تبیین و تحلیل محتوایی بوده است.

- در پژوهش دیگر، فروشنده و همکاران (۱۳۹۸)، در حوزه اقتصادی و رونق تولید برپایه بیانیه گام دوم، شاخص‌هایی را برای تحقق اقتصاد مقاومتی در راستای تحقق اهداف رهبر معظم انقلاب مطرح نموده است.

- سید محمد مقیمی (۱۳۹۸)، اتخاذ رویکرد تحلیلی، اقدام به ارائه الگوی مفهومی از بیانیه گام دوم انقلاب برای ترسیم یک منظومه فکری انقلابی نموده است.

- در پژوهش دیگر، علی ترابی کلاته قاضی (۱۴۰۰)، ضمن بررسی بیانیه گام دوم، رویکردهای این بیانیه در جامعه اسلامی را در قالب یک سند طرح‌ریزی شده راهبردی برای حرکتی نوین و پرشتاب در دهه دوم مورد بررسی قرار داده است.

۲- مفاهیم‌شناسی

۱-۱- انقلاب

این پدیده را می‌توان در بخش همگانی بعنوان یک تغییر بنیادی یا دگرگونی در نظر گرفت. البته بسیاری از صاحب‌نظران، تحت تأثیر قرار گرفتن ارزش‌های اجتماعی و تغییرات عمده در لایحه‌های زیرین جامعه را عاملی مهم در آغاز انقلاب در نظر می‌گیرند. برخی دیگر مانند هانتینگتون؛ حرکت سریع در ارزش‌ها و باورهای موجود، رهبری جریان سیاسی و حاکم شدن برای بازگرداندن مجدد ارزش‌های یک جامعه برپایه سنت و باورها حتی با استفاده از خشونت و تغییرات سخت‌افزاری را جزء پدیده انقلاب می‌دانند (کرین، ۱۳۶۳: ۷۷). استانفورد کوهن در نظریه‌های انقلاب ضمن برشمردن نظر اندیشمندان در باب استحاله ارزش‌ها اعتقاد خود در تغییر ارزش‌های یک جامعه و اینکه به دلیل انعطاف فرهنگ‌ها، تغییر مطلق امکانپذیر نیست؛ و نیز باور شرکت‌کنندگان در انقلاب را مبنی بر فروپاشی نظم کهن و رخت بر بستن آن از تاریخ ذکر می‌نماید. ۶۲ برینتون در این مورد در قالب موضوع رژیم‌های پیشین به کاستی‌های حکومت، گلایه بیش از معمول مالیات-گذاری، پشتیبانی آشکار حکومت از یک‌رشته مصلحت‌های اقتصادی به زیان مصالح اقتصادی دیگر، در تنگنا افتادن مدیریت و آشفتگی‌های ناشی از آن، دگرگونی بیعت روشنفکران، عدم اعتماد به نفس در میان بسیاری از اعضای طبقه حاکم، روی آوردن بسیار از اعضای طبقه حاکم به این اعتقاد که امتیازهایشان غیرعادلانه و به زیان جامعه است، تشدید ناسازگاری‌های اجتماعی، وقفه افتادن در جریان باز بودن راه پیشرفت به روی استعدادها در برخی زمینه‌ها و سرانجام جدایی قدرت اقتصادی از قدرت سیاسی و تشخیص اشاره می‌کند و آنها را زمینه استحاله ارزش‌ها قلمداد می‌کند که در آغاز انقلاب موثرند (کوهن، ۱۳۶۹: ۲۵). باتوجه به رویه و رویکردهای تاریخی می‌توان دریافت که انقلاب‌ها از منظر آرمان و اهداف به سه دسته تقسیم می‌شوند:

اول) نظیر جریان‌ات مارکسیستی و کمونیستی که انقلاب و جریان‌ات انقلابی را با هدف نیل به آرمان «جامعه بی‌طبقه» و حصول عدالت اقتصادی ایجاد و به پیش می‌برند.

دوم) جریان‌ات لیبرال که محوریت حرکت خود را بر آزادی‌های فردی و رفاه اشخاص قرار داده و هرگونه تقابل با آزادی فردی را رد می‌کنند.

سوم) انقلابی که محوریت و اصل را بر تربیت انسان الهی قرار داده و رسیدن به فضیلت الهی را غایت و نشانه تعالی بشریت و جوامع بشری می‌دانند. برجسته‌ترین و درخشان‌ترین انقلاب در طول تاریخ، انقلاب حضرت

رسول اکرم بوده و در عصر حاضر انقلاب اسلامی ایران، نمونه و نظیر برجسته و قابل توجهی می‌باشد. با مطالعه و مذاقه بر انقلاب‌های دوران مدرن می‌توان دریافت که آزادی فصل مشترک تمام جریانات بوده و انقلاب‌هایی چون انقلاب فرانسه، چین، روسیه و انقلاب اسلامی ایران از آرمان مشترک آزادی برخوردار بودند. لیکن وجه اسلام‌خواهی و تعالی بشریت در ابعاد معنوی و الهی در کنار وجه ضداستبدادی و آزادی‌خواهی، این انقلاب را به انقلابی منحصر به فرد تبدیل کرده است (محمدی، ۱۳۶۵: ۵۹).

۱-۲- نظام سلطه

از نظر رهبری نظام سلطه به معنای وجود یک گروه سلطه‌گر بر روی زمین در مقابل یک گروه سلطه‌پذیر می‌باشد؛ یعنی تقسیم کلی گروه‌ها، براساس این دو عنوان می‌تواند صورت بگیرد. نظام سلطه شامل دولت‌های استکباری می‌باشند که عادت به زورگویی در فرهنگ، سیاست، اقتصاد و ... ملت‌ها و دولت‌ها دارند و قصد تحمیل اراده‌های خود را در راستای اهداف و منافع با هر ترفندی دارند. نظام‌های سلطه به دنبال این هستند که تمامی اختیارات امور در دستانشان باشد (محمدزاده، ۱۳۹۷: ۲۱۸). بطور کلی فلسفه وجودی نظام‌های سلطه به کشورهای سلطه‌پذیر وابسته می‌باشد. چون هدف اصلی نظام سلطه پیرامون مبحث انسان و سلطه بر آن قرار دارد لذا حدودمرز، جنسیت و نژاد و ... برای آنها مطرح نیست.

۱-۳- تهدید

ماهیت این واژه را می‌توان در اقدامات، نیت، تحرکات هر بازیگری که قصد اقدام به خصومت و یا آسیب‌رسانی به منافع را داشته باشد جستجو نمود. این مهم می‌توان بصورت عامدانه یا غیرعامدانه در ۳ بعد نرم، نیمه سخت و سخت صورت گیرد. بطور کلی تهدید به دنبال آسیب‌رسانی به اهداف، منابع و ارزش‌ها می‌باشد. برداشت از تهدید می‌تواند یا توجه به دو رویکرد هویتی و مقطعی متفاوت باشد. لذا شناخت تهدید از هر دو منظر در راستای آسیب‌شناسی از اهمیت زیادی برخوردار است (احمدیان، ۱۳۹۴: ۱۱).

۳- شرایط کشور قبل و بعد از انقلاب اسلامی

برای درک بهتر دستاوردهای کشور در ابعاد مختلف، لازم است مروری گذرا داشته باشیم به شرایط کشور در آن روزگار، شرایطی که می‌تواند برای ارائه قضاوت بهتر و دقیق‌تر در مورد عظمت دستاوردهای انقلاب اسلامی در مقایسه وضعیت فعلی کشور با وضعیت قبل از انقلاب و نیز سایر کشورهای هم‌سطح، موثر واقع شود. بعنوان مثال؛ تا قبل از انقلاب اسلامی، ایران در عرصه تولید و علم و دانش فاقد جایگاه جهانی بوده و تولیدات صنعتی و تکنولوژیکی آن نیز بسیار محدود و عمدتاً در حد مونتاژکاری خلاصه شده بود. ساختار حکومتی و

سیاسی کشور نیز تا ۲۰۰ سال قبل از انقلاب، در بدترین شرایط ممکن قرار داشته و به تعبیر رهبر انقلاب اسلامی، طی این مدت، ایران کشوری بود که نه تنها در مورد نظام بین‌المللی هیچ‌گونه نقشی برعهده نداشت، بلکه با دخالت علنی دول غربی و شرقی در امور مهمی مانند؛ عزل و نصب شاهان ایران (از جمله پهلوی اول و دوم)، عملاً امکان تصمیم‌گیری در اداره امور داخلی نیز از حکام وقت سلب شده بود. در این دوران بی‌کفایتی و ناکارآمدی حکومت‌ها به قدری آشکار بود که در جریان حوادثی مانند؛ جنگ جهانی اول و دوم و جنگ‌های بین ایران و شوروی، علاوه بر تحمیل قراردادهای ننگین ترکمانچای و گلستان، بخش‌های زیادی از شهرهای جنوبی، شمالی و غربی و حتی پایتخت کشور بدون کمترین مقاومت از طرف دولت وقت، تحت اشغال بیگانگان قرار گرفت. در همین ایام روسای جمهور سه کشور آمریکا، انگلیس و شوروی به خود اجازه می‌دهند تا بدون هماهنگی و اطلاع قبلی دولت ایران وارد تهران شوند و بر سر تقسیم غنائم جنگ جلسه مشترک برگزار کنند، بدون اینکه کمترین ارزشی برای نظام حکومتی کشور قائل شوند و حتی پس از اطلاع شاه از حضور آنها در پایتخت و درخواست ملاقات، با چنان تکبر و نخوتی با میزبان بی‌اطلاع خود برخورد می‌کنند که وی با سرافکنندگی تمام، محل را ترک می‌کند. به این موارد باید سایر دخالت‌های حقارت‌آمیز نظام سلطه از جمله؛ تحمیل قانون شرم‌آور کاپیتولاسیون و یا کودتای ۲۸ مرداد و همچنین غارت و چپاول منابع طبیعی و سایر منافع ایران توسط بیگانگان و دست‌نشانندگان حکومت را نیز افزود، مواردی که بیانگر اوج ذلت و سرسپردگی حکام مرعوب حاکم بر کشور بوده است (حسینی، ۱۳۹۷: ۵۶).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کارشکنی‌های بیگانگان سبب شد تا درآمدهای نفتی کشور به شدت کاهش یابد، بگونه‌ای که بعد از انقلاب اسلامی، تولید نفت کشور از ۶ میلیون بشکه در روز به ۴ میلیون و صادرات آن از ۵/۵ میلیون بشکه به ۲/۴ میلیون بشکه در روز کاهش می‌یابد و متقابلاً میزان مصرف داخلی با افزایش بیش از سه برابری مواجه و به تدریج از نیم میلیون بشکه به ۱/۶ میلیون بشکه در روز می‌رسد. در آن ایام؛ فشارها در حدی بود که به‌رغم تلاش‌های فراوانی که برای رفع این مشکل انجام پذیرفت، در سال ۱۳۶۵ از تنها منبع درآمد کشور یعنی نفت، فقط ۶ میلیارد دلار عاید کشور شد و با رشد تدریجی بهای نفت، این مقدار در سال ۱۳۸۶ به ۷۰ میلیارد دلار افزایش یافت و مجدداً پس از تحریم‌های اخیر با کاهش شدید مواجه شد که بخش عمده آن در بانک‌های خارجی بلوکه شده است. به این ترتیب در مقطعی از تاریخ انقلاب، سطح درآمد سرانه حاصل از فروش نفت که قبل از آن ۷۰۰ دلار بود، به ۱۲۰ دلار رسید و این در حالی است که ارزش جهانی هر دلار که در آخرین سال ماقبل انقلاب برابر ۳۰۰ ین ژاپن بود، پس از انقلاب به علت آشفستگی وضعیت اقتصادی جهان، به تدریج تا حد ۱۰۰ ین کاهش یافت، یعنی علاوه بر بحران‌های تحمیلی به کشور و کاهش تولید و صادرات نفت، ارزش واحد پول پایه در مبادلات نفتی نیز بشدت تنزل یافته و کسری درآمد کشور مضاعف گردید. این وضعیت در حالی شکل گرفته بود که اولاً درآمد ارزی کشور تا حدود یک پانزدهم

کاهش حقیقی داشته، یعنی اگر در سال ۱۳۸۶ مبلغ ۷۰۰ میلیارد دلار درآمد ارزی داشتیم، با ۲۴ میلیارد دلار دریافتی در رژیم گذشته برابر بوده و این در شرایطی است که در آن سال تنها ۷۰ میلیارد دلار از محل صادرات نفت درآمد کسب کرده‌ایم و ثانیاً هزینه مقابله با صدها توطئه خرد و کلان مانند؛ جنگ، به ایران تحمیل شده بود و ثالثاً جمعیت در حال افزایش کشور که از ۳۵ میلیون نفر قبل از انقلاب به بیش از ۷۵ میلیون نفر بالغ گردیده بود، اینک به منابع و امکانات جدید نیاز داشت و رابعاً همگام با ارتقاء سطح آگاهی مردم و رشد تکنولوژی و گسترش دستاوردهای انقلاب، دامنه توقعات و تنوع انتظارات جامعه نیز بشدت افزایش یافت.

طبیعی است بروز این وضعیت، موانع و مشکلات زیادی را در مسیر دستیابی به اهداف انقلاب اسلامی ایجاد و فرصت‌های فراوانی را در جهت رشد و پیشرفت جامعه از مسئولین کشور سلب نمود، رهبر انقلاب در این رابطه در سخنرانی‌های مختلف از جمله؛ در بخشی از خطبه‌های نماز جمعه تهران در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۴، ضمن تأکید و یادآوری توطئه‌ها و خباثت‌های دشمنان انقلاب و با اشاره به برخی فرصت‌طلبی‌ها و کم‌کاری‌های رخ داده در نظام اداری و اجتماعی کشور، در مورد دستاوردهای کسب شده می‌فرماید: «همه این پیشرفت‌های علمی و اجتماعی و فنی در شرایط تحریم افتاده است؛ این خیلی مهم است. دروازه‌های علم را، دروازه‌های فناوری را بر روی ما بستند، راه‌ها را مسدود کردند، محصولات موردنیاز ما را به ما نفروختند و ما این جور پیشرفت کردیم» (حیدری، ۱۳۹۹: ۲۰۳). باتوجه به شرایط ترسیم شده می‌توان گفت که آسیب‌ها و تهدیدات انقلاب اسلامی در گام اول انقلاب، در سطح ذیل صورت گرفته است.

جدول (۱) چالش‌ها و آسیب‌های گام اول

برخی از مهم‌ترین چالش‌ها و آسیب‌های گام اول انقلاب		
حوزه داخلی	حوزه منطقه‌ای	حوزه بین‌الملل
سلطه‌گری آمریکا	مهار ایران در قالب استراتژی مهار	ایجاد چالش‌های جدید اقتصادی
رژیم صهیونیستی کانون بحران‌ساز در منطقه	گسترش و توسعه نفوذ رژیم صهیونیستی در منطقه	ایجاد چالش‌های جدید اجتماعی
بحران‌های نظامی با کشورهای همسایه	ضربه و آسیب‌رسانی به محور مقاومت منطقه.	ایجاد چالش‌های جدید فرهنگی
محاصره و تحریم‌های سیاسی-اقتصادی	افزایش گروه‌های تروریستی و معاند	ایجاد چالش‌های جدید مذهبی

جهانی شدن	حضور گسترده کشورهای غربی در کشورهای عربی	گسترش و افزایش تهدیدات امنیتی
-----	تشدید فشارهای سیاسی-اقتصادی.	تضعیف اندیشه و روحیه انقلابی
-----	گسترش پروژه ایران هراسی.	تشکیک در اصل ولایت مطلقه فقیه و تضعیف جایگاه رهبری
-----	ائتلاف‌سازی‌های منطقه به‌منظور جلوگیری از گسترش و نفوذ منطقه‌ای ایران.	-----
-----	افزایش اقدامات ضد ایرانی عربستان و ترکیه	-----

در ادامه سعی می‌گردد برخی از موارد مهم این تهدیدات مورد بررسی قرار گیرد:

۳-۱- تحقق آرمان و اهداف انقلاب در بازه طولانی مدت

تحقق شماری از اهداف انقلاب با توجه به ریشه‌های عمیق و بنیادین آن، امری زمان‌بر خواهد بود. اگر بخواهیم امر انقلاب را با اصلاح ساختاری یک نظام مستحکم نهادینه شده مقایسه کنیم، به تعویض بنای یک ساختمان در مقابل بنا نهادن ساختمان جدید است. بدین‌سان می‌توانیم اصلاحات را امری رونمایی و انقلاب را اصلی زیربنایی تعریف کنیم. تغییر ساختار نهادمند مستلزم زمان قابل توجه در ابعاد گوناگون است. آیت‌اله خامنه‌ای رهبر انقلاب عنوان نموده‌اند: «انقلاب فقط شورش کردن، به خیابان ریختن و جنجال کردن نیست. انقلاب یعنی تغییر بنیادین همه‌ی نهادهای اصلی زندگی جامعه؛ تغییر بنیادین آنچه غلط، کج و نابجاست به آنچه صحیح و مستقیم و بجاست...؛ این امری است که به تدریج و در طول زمان با تلاش و مجاهدت دائمی انجام می‌گیرد؛ مشروط بر اینکه روح و خواست و ضرورت انقلاب در مردم باقی بماند». این بیانات به ژرفای انقلاب اصیل اشاره می‌کند. ایشان در جای دیگر به فرایند زمان‌بر انقلاب اشاره کرده و می‌فرمایند: «عزیزان من! انقلاب یک امر دفعی نیست؛ یک امر تدریجی است. یک مرحله انقلاب که تغییر نظام سیاسی است، دفعی است؛ اما در طول زمان انقلاب باید تحقق پیدا کند. این تحقق چگونه است؟ این تحقق به آن است که آن بخش‌هایی که عقب مانده و تحول پیدا نکرده است، تحول پیدا کند و روزبه‌روز راه‌های جدید، فکرهای جدید و روش‌های جدید در چهارچوب و برپایه آن ارزش‌ها در جامعه به وجود آید و پیش برود تا آن ملت بتواند با نشاط و با قدرت به سمت هدف خودش حرکت کند. آینده بسیار روشنی پیش‌روی ماست که به سمت آن در حرکتیم؛ آینده‌ای که ملت ایران خواهد توانست به برکت اسلام و نظام اسلامی، هم عدالت اجتماعی و رفاه مادی داشته باشد و هم به استقلال کامل دست یابد. از روز اول پیروزی انقلاب، ما به سمت این آینده حرکت کرده‌ایم». با توجه به بیانات رهبر انقلاب، اهداف انقلاب داری اهداف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و نهایتاً اهداف والا

و بلندمدت است که منظور از رسیدن به اهداف، تحقق اهداف بنیادین و نهایی انقلاب اسلامی است. رسیدن به اهداف نهایی انقلابی نیز بنابر فرمایشات ایشان «فرایندی طولانی و البته دشوار» است. مراحل تحقق این اهداف، حدوث انقلاب اسلامی، تشکیل نظام اسلامی و ایجاد دولت اسلامی - فراتر از دولت حاکم و ایجاد نهاد جمعی و اندرکنش انسانی با مفاهیم و هنجارهای اسلامی - است (پورمحمودآبادی، ۱۴۰۰: ۲۵).

۳-۲- فقدان الگو و نرم‌افزار

هر انقلابی علاوه بر سخت‌افزار یعنی قدرت اعمال حاکمیت، نیاز به الگوها و ابزارهای نرم‌افزاری نیاز دارد. نرم‌افزار حدوث جامعه اسلامی پس از دوره صدر اسلام تا دوره انقلاب اسلامی وجود نداشت. گرچه امام خمینی با طرح نظریه ولایت‌فقیه کلیات این الگو را بیان فرمودند اما اجرایی ساختن آن و تبدیل این طرح به الگویی عملی و اجرایی نیازمند بوده که در طول دوران انقلاب اسلامی، تدریجاً اجرایی و تا حدودی نیز موفق بوده است. لیکن اجرایی ساختن تام و تمام این الگو بخصوص در ابعاد اقتصادی و فرهنگی مستلزم زمان می‌باشد (شیبانی، ۱۳۹۷: ۶۷).

۳-۳- درگیری‌های داخلی توسط گروه‌های معاند، تروریستی و فتنه‌گران

۶۷

۶۷

پس از کاشته شدن نهال انقلاب و در زمانی که در مسیر شروع رشد و بالندگی قرار گرفت، توطئه‌های بسیاری برای جلوگیری از حرکت انقلاب به سمت اهداف خود جریان یافت. نمونه‌های این جریان‌ها را می‌توان سازمان مجاهدین خلق (منافقین)، غائله بلوچستان، آذربایجان، ترکمن صحرا، کردستان نام برد که برخی از این‌ها حتی تا زمان حال ادامه داشته و با اقداماتی نظیر ترور شخصیت‌های بزرگ، نابودی سرمایه اجتماعی، ناآرامی اجتماعی، ایجاد نقاط امنیتی کاذب و تزریق خوراک تبلیغاتی علیه انقلاب اسلامی در رسانه‌های معاند در پی جلوگیری از پیشبرد اهداف انقلاب هستند. از طرف دیگر استکبار جهانی با استفاده از افراد خودفروخته سعی در ایجاد فتنه در عرصه‌های گوناگون نموده‌اند. پیامدهای فتنه را می‌توان ایجاد شکاف در همبستگی ملی، تبدیل ظاهری پیروزی‌های ملی به شکست، ترور و تخریب شخصیتی چهره‌ها یا نهادهای نظام، تهاجم به ارزش‌ها، امیدواری و تداوم شیطنتهای دشمنان نظام در جهت بی‌ثباتی سیاسی و خسارات اقتصادی و اجتماعی برشمرد.

۳-۴- سیاست‌زدگی

پررنگ شدن نقش سیاست در رفتار برخی مسئولان نظام و غفلت از حرکت به سوی آرمان‌ها و اهداف انقلاب به دلایل سیاسی و جبهه‌بندی‌های کاذب از موانع تحقق آرمان‌های انقلاب است که زمینه ناکامی‌ها در ابعاد

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را برای انقلاب اسلامی فراهم نموده است. این باعث گردیده است تا به‌جای اصول و اهداف انقلاب، سیاست و سیاست زدگی «زیربنای تمام امور دیگر» شود (خوشوقت، ۱۳۸۵: ۲۳۱).

۳-۵- اشرافی‌گری برخی مسئولان

ظهور مسئله اشرافیت از جمله آسیب‌هایی است که در میان برخی مدیران نظام جمهوری اسلامی راه یافته و می‌توان آن را مانعی در برابر تحقق اهداف عالی انقلاب اسلامی در نظر گرفت. رهبر معظم انقلاب در سخنانی عنوان فرمودند: «از جمله چیزهایی که روند حرکت به سمت عدالت در جامعه را کند می‌کند، نمود اشرافی‌گری در مسئولان بالای کشور است. اشرافی‌گری دو عیب دارد؛ عیب دومش از اولش بزرگ‌تر است. عیب اول اشرافی‌گری اسراف و ... است؛ اما عیب دوم بدتر است و آن این است که فرهنگ‌سازی می‌کند». این مسئله می‌تواند پیامدهای قابل توجهی بر مسئولین و گسترده‌تر از آن بر جامعه اسلامی گذارد؛ بدین‌نحو که علاوه بر تضعیف عدالت‌طلبی و عدالت‌خواه موجب راحت‌طلبی مسئولین و عدم تحمل سختی‌ها توسط ایشان خواهد شد (نظری سرحانی، ۱۴۰۰: ۱۲۰).

۳-۶- مدیریت نادرست بحران‌ها

یکی از مهم‌ترین ابعاد سوء مدیریت در میان مسئولان نظام، عدم اولویت‌بندی صحیح و عدم درک درست از اولویت‌های اصلی در تحقق آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی است. بعنوان مثال، عدم اولویت‌دهی به مسئله عدالت اجتماعی و تمرکز بر مسائل ثانویه‌ای مانند تقویت موقعیت‌های حزبی و سیاسی منجر به سستی در پیشرفت مسیر انقلاب اسلامی گشته است (غلامی، ۱۳۹۹: ۷۶).

۳-۷- تهاجم فرهنگی

یکی از برجسته‌ترین اهداف انقلاب اسلامی، ریشه‌کنی فرهنگ طاغوتی و استقرار فرهنگ اسلام اصیل و ناب بوده است. این مسئله باعث شده است که دستگاه رسانه و تبلیغی استکبار جهانی با ابزارها و فناوری‌های گسترده خود اعم از ماهواره، اینترنت، فضای مجازی و سازمان‌ها و برنامه‌های بین‌المللی و همچنین تشکیل اتاق فکرهای مختص به ایران و ارائه برنامه‌ریزی‌های پیچیده، آسیب‌های موجود در کشور را برجسته کرده، به ریشه‌های انقلاب ضربه زنند و بر جامعه و نظام فکری ایشان تأثیر گذارند. مسئله‌ای که رهبر انقلاب آن را «شبیخون فرهنگی» توصیف نمودند.

۳-۸- تحریم اقتصادی

یکی دیگر از ابزارهای استکبار جهانی برای مقابله با پیشبرد اهداف نظام اسلامی، تحریم اقتصادی و فشار گذاشتن بر جمهوری اسلامی از طریق اعمال فشارهای اقتصادی است. طبعاً یکی از مهم‌ترین عوامل شکوفایی یک ملت و پیشرفت کشور، بهبود شرایط اقتصادی است که مستلزم افزایش دادوستد و تقویت همکاری‌های اقتصادی با سایر کشورها و بازار جهانی و سرمایه‌گذاری خارجی خواهد بود. تحریم‌های اقتصادی بصورت مستقیم منجر به کاهش تعاملات اقتصادی ایران با جهان و همچنین بصورت غیرمستقیم مانع از ورود ابزارها و مواد اولیه موردنیاز برای توسعه اقتصادی، صنعتی و حتی پزشکی کشور گردیده است (مرزبان، ۱۳۹۴: ۵۶). رهبر انقلاب در این خصوص فرموده‌اند: «محاصره اقتصادی می‌کنند برای اینکه شاید بتوانند وضع اقتصادی کشور را خراب و بحرانی کنند و مردم را دلسرد و از انقلاب جدا کنند».

۳-۹- هشت سال جنگ تحمیلی

پس از به بار نشستن انقلاب اسلامی و درست در زمانی که انقلاب اسلامی حرکت به سوی حصول اهداف متعالی خود را آغاز کرده بود، تهاجم همه‌جانبه عراق بعثی با حمایت مستقیم استکبار جهانی، قدرت‌های غربی و شرقی و همچنین کشورهای عرب منطقه‌ای آغاز شد. نتیجه این جنگ تحمیلی برای ایران اسلامی بسیار آسیب‌زننده بود. طی هشت سال دفاع مقدس، حدود ۱۱۰۰ میلیارد دلار خسارت اقتصادی بر کشور وارد شد که اگر این سرمایه عظیم در راه عمران و آبادانی کشور و رفع نیازهای اقتصادی کشور هزینه شده بود، تحقق اهداف متعالی انقلاب راحت‌تر صورت می‌پذیرفت (وزیریان، ۱۳۹۹: ۶۱۷).

۳-۱۰- تحرکات گروه‌های تروریستی

در حال حاضر حدود ۲۰ گروه تروریستی در مناطق مرزی ایران و ۵۰ گروه مهم در محیط امنیتی ایران فعالیت می‌کنند. شکست‌های راهبردی آمریکا در منطقه نتیجه سیاست‌های کشورهای موثر منطقه‌ای نبوده است بلکه ایران و «محور مقاومت» بودند که آن را به شکست کشانده‌اند، بدون اینکه آسیبی متوجه جامعه داخلی شود. منطق این موفقیت‌ها ریشه در «دکترین راهبردی جمهوری اسلامی» دارد که سیاست دفاعی آن صرفاً دفاع از سرزمین خود نیست بلکه ایجاد و بسط «هویت مقاومتی فرامذهبی» در جغرافیای منطقه است. تحولات خاورمیانه زمینه‌های این هویت‌یابی را روزبه‌روز بیشتر ایجاد می‌کند. پس روند راهبردی تحولات جاری به نفع قدرت فزاینده انقلاب اسلامی است و آمریکا و متحدانش نیز متوجه این امر شده‌اند و به دنبال الگوگیری به نفع خود (مثل طرح ناکام ناتوی عربی) یا خشکاندن این پیوندها از طریق گروه‌های تروریستی، تهدید نظامی، تحریم و ... هستند. بطور کلی هدف گروه‌های تروریستی استفاده از خشونت در

راستای منافع و مقاصد سیاسی است تا به شیوه‌های مختلف امنیت مردم و یک کشور را به مخاطره اندازند (حاجیانی و ضمیری، ۱۳۸۹: ۵۴).

علاوه بر این، فعالیت‌های تروریستی با ایجاد ناامنی و احساس ناامنی عمومی اقتدار دولت را در اذهان عمومی خدشه‌دار می‌سازد و در مقابل، گروه و سازمان دهنده این عملیات را بازیگری مهم جلوه می‌دهد. تروریسم می‌تواند با ایجاد ناامنی و رعب و وحشت ضمن کاستن از حمایت شهروندان و با وارد آوردن خسارات جانی و عملیات متعدد تروریستی دولت را وادار به پذیرش خواسته‌های غیرقانونی و نامشروع خود کند. تروریست‌هایی که بواسطه گروه‌های سلفی تکفیری در حال گسترش و پیشروی در منطقه غرب آسیا بوده و هستند، حاکمیت کشورها را مورد هدف قرار داده و قصد اصلی آنها نیز تضعیف قدرت ج.ا.ایران می‌باشد. این گروه‌های تروریستی در سالیان گذشته سعی کردند ضمن زیر سوال بردن گفتمان انقلاب اسلامی و فشار به مردم مسلمان منطقه و گروه‌های مقاومت مردمی از طریق رعب، وحشت و اعمال خشونت‌بار قدرت منطقه‌ای ج.ا.ایران را زیرسوال ببرند و در ادامه با نزدیکی به مرزهای کشور، امنیت ملی و اقتدار کشور را خدشه‌دار نمایند (رهامی و علی‌نژاد، ۱۳۹۰: ۱۴۳).

۳-۱۱- خصومت کشورهای استکباری به رهبریت رژیم آمریکا

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و اعلام استقلال آن از شرق و غرب، از همان ابتدا ابرقدرت‌ها سعی نمودند تا با فشار بر ملت ایران، آن‌ها را وادار به تسلیم در برابر خود نمایند. هرکدام از دو ابرقدرت برای فشار بر ایران و بازگرداندن نتایج انقلاب به نفع خود تلاش نمودند تا با استفاده از ابزارهای مختلف به این هدف خود نائل آیند. شوروی با استفاده از نزدیکی جغرافیایی خود به مرزهای ما دست به تحریک قومیت‌های مختلف و ایجاد آشوب و ناآرامی در مناطق مختلف نمود. از سوی دیگر احزاب وابسته به شوروی مثل حزب توده نیز در آن دوران بسیار فعال شده و اقدامات مخفیانه‌ای را برای مبارزه با انقلاب اسلامی در پیش گرفتند (سرخیل، ۱۳۹۶: ۹۶). همچنین عقبه‌های فکری مارکسیستی در دانشگاه‌ها نیز تلاش نمودند تا جامعه ایران را به سمت عقاید مادی پیش ببرند که در همه این موارد با رهبری امام خمینی و تلاش و درایت فرزندان این ملت با شکست روبرو شد. از سوی دیگر آمریکا نیز که تا چندی پیش خود را مسلط بر ایران می‌دید تمام توان خود را برای براندازی این انقلاب مردمی بکار گرفت و هنوز بعد از چهل سال نیز به تلاش‌های ناکام خود ادامه می‌دهد. از مهم‌ترین ابزار مورد استفاده نظام سلطه بویژه آمریکا می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

الف) توطئه‌های امنیتی از جمله:

- لانه جاسوسی؛

- ارتباط با عناصر داخلی؛

- ترور ایده نولوگ‌ها و عناصر فکری نظام؛

- تجزیه ایران.

ب) تحرکات نظامی؛

ج) اعمال تحریم‌های علمی، پزشکی؛

د) مهار و انزوای سیاسی؛

ه) تحریم‌های اقتصادی؛

و) جنگ نفتی؛

ز) تحریم‌های تجاری؛

ح) موانع بانکی.

نتیجه‌گیری

با نگاهی اجمالی به تاریخ چهل‌ساله انقلاب اسلامی و تقابل آمریکا با آن در این مدت می‌توان به نکاتی دست یافت؛ در هر دوره از حیات انقلاب اسلامی، نظام سلطه بویژه آمریکایی‌ها سعی کرده‌اند برای تضعیف و براندازی جمهوری اسلامی در یکی از حوزه‌های امنیتی، نظامی، سیاسی و اقتصادی که در آن زمان تصور می‌شده است که نقطه ضعف ایران در آن حوزه قرار دارد، وارد شده و تمام تلاش و امکانات خود را برای نابودی نظام اسلامی بکار گرفته است؛ اما از سوی دیگر نظام اسلامی در برابر این هجمه‌های دشمنان مقاومت کرده و به پیروزی رسیده است. جمهوری اسلامی در برخورد با این هجمه‌ها چهار حالت را تجربه کرده است. در آغاز هر دوره از فشارها ما شاهد یک دوره کوتاه آشفتگی، ناشی از شوک فشارها بوده‌ایم. مرحله دوم صبر و تلاش برای مقابله با آنها، مرحله سوم پیروزی مقطعی و مرحله چهارم واکسینه شدن در آن حوزه است. از منظر واقع‌گرایی این ماهیت نظام بین‌الملل است که الگوهای رفتاری خاص را در چارچوب سیاست خارجی ترغیب می‌کند. ساختار نظام بین‌الملل با توجه به ویژگی‌های خاص خود از طریق نظم‌های حاکم بر آن، موانع و چالش‌های فراوانی را برای جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرده است، بطوریکه عملاً ایران را در تحقق اهداف منطقه‌ای دچار مشکلات جدی نموده است. این موانع در دو بعد زیر ایجاد شده‌اند:

- موانع مادی؛

- موانع غیرمادی.

موانع مادی نظام بین‌الملل با محوریت توزیع قدرت در بین کشورهاست که بصورت آرایش خاص آنها یا قطعیت نظام تجلی می‌یابد و محدودیت‌زاست. روندهای غیرمادی نظام بین‌الملل مانند اصول، قواعد هنجارهای حاکم بر نظم بین‌الملل که به چند صورت ذیل برای ایران محدودیت ایجاد می‌کنند:

- تبیین و تعریف نوعی خاص از هویت سیاسی نظام سیاسی؛
  - پیروی از هنجارهای بین‌المللی؛
  - قدرت و اجماع هنجاری نهفته شده در پیمان‌ها و ائتلاف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی.
  - برخی از مصادیق چالش‌های منطقه‌ای ایران شامل موارد ذیل می‌باشد که توسط کشورهای غربی بویژه آمریکا کشورهای هم‌پیمان منطقه‌ای ایجاد شده است.
  - مهار ایران در قالب استراتژی مهار (مانند: دشمن‌تراشی، ایجاد روابط دوطرفه کشورهای غربی با کشورهای منطق، تغییر ترتیبات امنیتی منطقه، افزایش توان نظامی کشورهای منطقه و آغاز رقابت تسلیحاتی و ...).
  - گسترش و توسعه نفوذ رژیم صهیونیستی در منطقه در تمامی ابعاد نظامی، سیاسی، اطلاعاتی، اقتصادی و ...؛
  - ضربه و آسیب‌رسانی به محور مقاومت منطقه؛
  - افزایش گروه‌های تروریستی و معاند به بهانه‌های ایدئولوژیکی و اعتقادی؛
  - حضور گسترده کشورهای غربی در کشورهای عربی در راستای نفوذ و کنترل منابع اقتصادی و سیاسی؛
  - تشدید فشارهای سیاسی-اقتصادی؛
  - گسترش پروژه ایران‌هراسی؛
  - ائتلاف‌سازی‌های منطقه به منظور جلوگیری از گسترش و نفوذ منطقه‌ای ایران؛
  - افزایش اقدامات ضدایرانی عربستان و ترکیه.
- تمامی این موانع سبب گردیده رهبر انقلاب ضمن تبیین و تحلیل دقیق چهل سال اول عمر انقلاب، اهداف و راهبردهای بلندمدت نظام را در قالب بیانیه گام دوم جهت عملیاتی شدن در تمامی ارکان نظام ابلاغ نمایند. بیانیه گام دوم را همچون سندی بالادستی و محوری برای کلیه ارکان نظام می‌توان قلمداد کرد. باتوجه به جامعیت این سند می‌شود آن را جزء یک نقشه‌راه الگو برای همه تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و آحاد جامعه دانست و به نوعی در آن مهندسی آینده ساختار حکومتی برای پیشبرد اهداف و تحقق آرمان‌ها را جستجو کرد. الگوی بیان شده در این پژوهش درصدد آن است که جامعیت و چندوجهی بودن این سند را باتوجه به دیدگاه‌های بلند و راهبردی مقام معظم رهبری با مستندات لازم به اثبات برساند.

فهرست منابع

فارسی:

۱- قرآن کریم.

۲- استانفورد کوهن، آلوین (۱۳۶۹)، **تئوری‌های انقلاب**، ترجمه: علیرضا طیب، چ ۱، تهران: شرکت نشر قومس.۳- احمدیان، علی‌اکبر (۱۳۹۴)، «تهدیدشناسی از منظر رهبران انقلاب اسلامی ایران»، **مجله سیاست دفاعی**، س ۲۳، ش ۹۱.۴- برینتون، کرین (۱۳۶۳)، **کالبدشکافی چهار انقلاب**، ترجمه: محسن ثلاثی، چ ۳، تهران: نشر نو.۵- **بیانات مقام معظم رهبری در دیدارها.**۶- پورمحمودآبادی، صدرا (۱۴۰۰)، «تحلیل نقش روحیه جهادی در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی در گفتمان مقام معظم رهبری (با محوریت بیانیه گام دوم)»، **پژوهش و مطالعات اسلامی**، س ۳، ش ۲۱.۷- ترابی کلاته قاضی، علی (۱۴۰۰)، «بیانیه گام دوم انقلاب؛ سند طرح‌ریزی راهبردی حرکت در مرحله دوم انقلاب اسلامی»، **فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی**، س ۵، ش ۱۷.۸- حاجیانی، ابراهیم و ضمیری، عبدالحسین (۱۳۸۹)، «پژوهش و مطالعات تروریسم»، **پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام**.

۷۳

۹- حیدری، زهرا و حیدری، زینب (۱۳۹۹)، «بررسی دلایل ضرورت ابلاغ بیانیه گام دوم انقلاب از دیدگاه مقام معظم رهبری»، **فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی**، دوره ۹، ش ۴.۱۰- خلیلی، رضا و دست‌افشان، سلمان (۱۳۹۹)، «چارچوبی برای سنجش عوامل و زمینه‌های گرایش به گروه‌های تروریستی»، **مطالعات راهبردی**، س ۲۳، ش ۲.۱۱- خوشوقت، محمدحسین (۱۳۸۵)، **تجزیه و تحلیل تصمیم‌گیری در سیاست خارجی**، چ ۳، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.۱۲- روشندل، مهدی و دیگران (۱۳۹۸)، «بررسی مدل‌های نوین مدیریت استراتژیک در تحقق اهداف اقتصادی سند ۱۴۰۴ با توجه به بیانیه گام دوم»، **سومین کنفرانس بین‌المللی تحولات نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری**.۱۳- رهامی، علی‌نژاد (۱۳۹۰)، «سیاست بین‌المللی»، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، دوره ۴۱، ش ۳.۱۴- سرخیل، بهنام (۱۳۹۶)، «تصویرسازی تهدید انگار از جمهوری اسلامی ایران توسط ایالات متحده آمریکا»، **فصلنامه دانش سیاسی**، دوره ۱۳، ش ۲۶.۱۵- شیبانی، محمد (۱۳۹۷)، «آسیب‌ها و تهدیدهای وسایل ارتباط جمعی و فضای مجازی و چگونگی بهره‌مندی از آن در ترویج اهداف انقلاب اسلامی»، **همایش بین‌المللی بازخوانی آثار علمی و فرهنگی انقلاب اسلامی ایران**، دوره ۱.

دوره ۱.

۱۶- غلامی، عاطفه (۱۳۹۹)، «نقش متغیرهای رفتاری در سوء مدیریت و ناکارآمدی مدیران دولتی»، **فصلنامه امنیت اقتصادی**، ش ۸۲.

۱۷- محمدزاده، علی (۱۳۹۷)، «چیستی نظام سلطه و چگونگی مقابله با آن»، **سیاست پژوهی**، دوره ۵، ش ۹.

۱۸- محمدی، منوچهر (۱۳۶۵)، **تحلیلی بر انقلاب اسلامی**، تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر.

۱۹- مرزبان، حسین و استاذزاد، علی حسین (۱۳۹۴)، «تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر تولید و رفاه اجتماعی ایران: رهیافتی از الگوی رشد تعمیم یافته تصادفی»، **پژوهش‌های اقتصادی ایران**، س ۲۰، ش ۶۳.

۲۰- مرویان حسینی، سیدمحمود (۱۳۹۷)، «نگاهی به کلیدواژه‌های مهم در بیانیه گام دوم انقلاب»، **ماهنامه علمی مشکوه**.

۲۱- مقیمی، سیدمحمد (۱۳۹۸)، «بیانیه گام دوم»، **رهنامه پیشرفت ایرانی-اسلامی**، س ۲۶، ش ۳.

۲۲- نظری سرحانی، مسلم (۱۴۰۰)، «پیامدهای رفاه‌زدگی مسئولین و راه‌های برون‌رفت از آن از نگاه اسلام»، **پژوهشنامه تاریخ سیاست و رسانه**، س ۴، ش ۲.

۲۳- نورآقایی، آرش (۱۳۸۸)، **عدد، نماد، اسطوره**، تهران: انتشارات نقد افکار.

۲۴- وزیریان، امیرحسین؛ شکوری، ابوالفضل (۱۳۹۹)، «تأثیر جنگ تحمیلی بر قدرت منطقه‌ای ایران: ۱۳۸۰-۱۳۵۹»، **نشریه دانش سیاسی**، ش ۲.

لاتین:

25- Brinton, crane (1965). *The Anatomy of Revolution*, Alfred A. Knope, Inc& Random House, Inc.